

Er zijn dus, ook voor degenen die niet in de eerste plaats voor de kunst gaan, redenen genoeg om Beitel en Palet te bezoeken. Laat niemand de kans verzuimen om dit stukje grijpbaar verleden van Utrecht binnen zijn bereik te krijgen. Wie de catalogus koopt, bewaart een goede herinnering aan de tentoonstelling, en bovendien heeft hij daarmee in een notedop de geschiedenis van Kunstliefde steeds bij de hand.

DE J.

EEN MERKWAARDIG KOORKAPSCHILD

Op de in dezen zomer gehouden tentoonstelling van „laat-middel-eeuwse paramenten” in het Oud-Katholiek Museum was ook aanwezig de koorkap van bisschop David van Bourgondië, 1456—1496, welwillend daarvoor afgestaan door den aartsbisschop van de oud-katholieke kerk van Utrecht. Aan vele leden van „Oud-Utrecht” is dit kunstwerk bekend uit het opstel van dr. D. Th. Enklaar in het jaarboekje der vereniging 1931. Het schild of clipeus heeft echter een iconografie, waarop wijlen prof. dr. W. Vogelsang reeds wees in 1948 bij de tentoonstelling „Utrecht's kunst in opkomst en bloei 650—1650” in het Centraal Museum en hij wees daarbij naar het „Speculum Lumanæ Salvationis”. Dit beroemde platenboek of blok-druk in latijnse of nederlandse tekst behoort tot onze oudste drukken. Het bleef echter bij mondelinge aanwijzing van de typologische voorstellingen, welke hier de verrijzenis van Christus vergezellen, zoals op de tentoonstellingscatalogus van 1948 staat aangegeven: „Op het schild de verrijzenis van Christus met links een groote beestekop”. Deze beschrijving vinden wij ook in de dissertatie van mej. dr. B. Jansen over „het laatgotisch borduurwerk in Nederland” blz. 153.

„De clipeus, zo lezen wij daar, stelt de verrijzenis van Christus voor met op de voorgrond de ontstelde wachters, links een grote beestekop”. Dr. B. Jansen getuigt elders (blz. 43): „Iconografisch merkwaardig is de grote hondekop links op de voorstelling. Het is mogelijk, dat hier nog gedacht is aan de nederdaling van Christus ter helle. De renaissance kende de juxtapositie van taferelen uit de oudheid met die uit het leven van Christus: de nederdaling van Hercules in de onderwereld, waar hij Cerberus de helhond overweldigde, wordt vergeleken met de nederdaling van Christus ter helle. Het is mogelijk dat een dergelijke gedachtengang heeft voorgezet”. In het „Ten geleide” van de in september van de dit jaar gehouden tentoonstelling wordt de voorstelling weergegeven met nagenoeg dezelfde woorden als in de aangehaalde dissertatie en „links een grote dierenkop De hellemond.” (No. 24.)

Wat is nu de betekenis van deze dierenkop? Volgens de Biblia pauperum werd de verrijzenis altijd afgebeeld met twee constante prototypen: Jonas in het zeemonster (Jonas 1 : 2, Math. XII : 40) en Samson met de poorten van Gaza. (Recht. 16 : 3). Bij Jonas leest

men: Te tumulo christe surgentem denotat iste. Deze duidt U, o Christus aan uit het graf verrijzend. In het oudste exemplaar der Biblia staat het verhaal van Samson naast de verrijzenis met het onderschrift: „Obsessus turbis Sampson valvas talit urbis”. (Omsingeld door de scharen droeg Samson de stadspoorten weg.) Ook deze scène staat op het Utrechtse koorkapschild ter rechterzijde, maar is niet opgemerkt of liever wordt nergens vermeld. Later zou het reeds genoemde *Speculum Lumanæ Salvationis* (Spiegel der menselijke behoudenis) deze uitbeelding der verrijzenis nog meer verbreiden. Bij Jonas staat: Exitus Jone de ventri ceti (de uitgang van Jonas uit den buik van het zeemonster); bij Samson staat: Sampson tulit portas Gazae (Samson draagt de poorten van Gaza). Zo geven dus deze beide bronnen de betekenis der iconografische voorstelling op het koorkapschild van bisschop David van Bourgondië, het Constanzer handschrift 14e eeuw, en het *Speculum* in een nederlandse vroegdruk uit Utrecht, (?) waarschijnlijk 1475—1480. Dit zijn echter niet de vroegste en oudste bronnen. Reeds in de twaalfde eeuw (1181) staat op het z.g. altaar van Nicolaas Verdun een rij van vaste typologische groepen, waarbij het feit uit het nieuwe testament steeds in het midden stond. Ook gaat daar verrijzenis vergezeld met Jonas in de walvis en Samson met de poorten van Gaza. Beide worden met latijnse Leoninische verzen verduidelijkt: Quem capit unda freti concludunt viscera ceti. (Wien het zeewater grijpt omsluiten de ingewanden van het zeemonster). Viribus extortas fert montis ad ardua portas. (Krachtig draagt hij de uitgelichte deurvleugels op de hoogten van den berg.)

Zo grijpt in zijn iconografie het koorkapschild van Utrecht nog in verre eeuwen terug. Maar belangrijker is de vraag, of niet de borduurwerker en diens ontwerper is aan te wijzen in Utrecht, waar in dien tijd van het einde 15e en begin 16e eeuw toch ook nog wel borduurwerkers geweest moeten zijn, die tot zulke dingen in staat waren. Of was het alleen mogelijk in Leiden en Amsterdam en elders?

A. E. RIJNTJES

- Litt.* O. A. Spitzen, *Biblia pauperum* in Gildeboek III (Utrecht 1881) Laib und Schwarz, *Biblia pauperum*. (Freib. in Br. 1892).
 Em. Mâle, *L'art de Moyenage* III (1908) p. 233.
 Ernst Kloss, *Speculum Lumanæ Salvationis*. München 1925 Floridus Röhrig, *Der Verduner Altar*. Klosterneuburg, 1955. Over Borduurwerkers in Nederland, *Gildeboek* XXXI, 1949 blz. 44.

IETS OVER DE BOERDERIJ LAANWIJK TE LOPIK EN EEN UTRECHTSE FAMILIE

In het koor van de Jacobikerk te Utrecht bevindt zich een grafzerk die onze aandacht vraagt voor de nagedachtenis van Justus Kriex en zijn echtgenote Agnes de Milan. Wanneer wij, die zoveel geslachten later leven, langs deze zerk lopen, lezen we de namen, bestuderen — wanneer we daar belangstelling voor hebben — de daarop ingehakte